

Турчин М. М., Турчин В. В.,

Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника, м. Івано-Франківськ

СЕМАНТИЧНО-ТРОПЕЇЧНІ ПРОЯВИ ПОЕТИЗАЦІЇ ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ Л. ФОЙХТВАНГЕРА У РОМАНІ "DIE HÄSSLICHE HERZOGIN MARGARETE MAULTASCH"

Стаття присвячена семантико-тропеїчним проявам поетизації художньої прози. Комплексний аналіз тропів допоміг визначити головні прояви поетизації прози митця. Досліджено, що домінуючими є антропоморфні, біоморфні, зооморфні метафори. Чільне місце займає синестезія, персоніфікація, метонімія та синекдоха.

Ключові слова: семантико-тропеїчні прояви, поетизація прози, троп, антропоморфні, біоморфні, зооморфні метафори, синестезія, персоніфікація, метонімія, синекдоха.

В статье рассматриваются семантико-тропеические проявления поэтизации художественной прозы. Комплексный анализ тропов способствовал определить главные проявления поэтизации прозы писателя. Исследовано, что доминирующими есть антропоморфные, биоморфные, зооморфные метафоры. Весомое место занимает синестезия, персонификация, метонимия и синекдоха.

Ключевые слова: Семантико-тропеические проявления, поэтизация прозы, троп, антропоморфные, биоморфные, зооморфные метафоры, синестезия, персонификация, метонимия, синекдоха.

The article deals with the investigation of the semantic tropical explications in poeticalization of literary prose. The comprehensive analysis of tropes helped to determine the main manifestations of the writer's prose poeticalization. It is studied that predominant metaphors are: anthropomorphic, biomorphic, zoomorphic. Synesthesia, personification, metonymy and synecdoche are of great importance.

Key words: semantic tropical explications, prose poeticalization, trope, anthropomorphic, biomorphic, zoomorphic metaphors, synesthesia, personification, metonymy, synecdoche

Сучасна лінгвістика характеризується антропоцентричним підходом до вивчення художнього тексту. Проблема поетизації художньої прози була вперше досліджена В. Шмідтом. Він визначав поетизацію як введення поетичності в прозовий текст за допомогою таких прийомів організації твору: внесення в текст елементів міфологічного мислення, розгортання тропів, парадигматизація тексту. В. Шмідт наголошував, хто свідомо розглядає мову, то помітить її невичерпне багатство образів. Мовець здавна використовує образи і порівняння, для того щоб сформулювати і висловити свої думки. Мова виконує свої функції тільки на основі та взаємодії з мисленням людини [14, с. 222]. О. В. Ємець підкреслює, що тропи визначаються як одна з головних ознак поетичності художнього твору [3, с. 6]. Застосування комплексного підходу до аналізу семантики, синтактики та прагматики тропів допомагає визначити основні тропеїчні прояви поетизації художньої прози Л. Фойхтвангера, визначити параметри синтактики тропів.

Мовленнєва комунікація рідко обходиться без вживання слів у переносному значенні, при цьому контекст відіграє вирішальне значення, тому що він створює умови для вживання відповідних мовних одиниць [4, с. 101].

Межі асоціативних зв'язків, на яких базується перенос значення, їх розуміння і точність авторського передання смислу, цілком залежать від структури контексту, з однієї сторони, як стримуючого елемента при формуванні тієї чи іншої асоціації – близької або далекої, а з іншої, як механізму, який дозволяє вибрати підходяще слово для створення образності значення [4, с. 106-107]. Таким чином, вторинна номінація – невичерпний резервуар розвитку значення слів, оскільки невичерпні ресурси контекстоутворення. Г. В. Колшанський зазначає, що особливить художньої літератури і словесної художньої творчості полягає в тому, що художня установка автора реалізується при дотриманні закону про співвідношення слова і контексту відповідно до його індивідуальності як у виборі слова, так і у виборі контексту [4, с. 106].

Способи зміни головного значення слова звуться тропами. Їх наявність забезпечує барвистість мови. У тропі одне явище ніби пояснюється іншим. Ця властивість тропа допомагає читачеві яскраво, індивідуально уявити пояснюване явище, предмет, процес тощо. Тропи мають властивість збуджувати емоційне ставлення до теми, навіювати ті чи інші почуття, мають чуттєво-емоційний зміст [1, с. 80]. Значна частина лінгвістів цікавиться тропами, які є важливим атрибутом художньої мови, зокрема: Н. Д. Арутюнова, У. Еко, О. В. Ємець, В. П. Москвін, Є. В. Падучева, З. Гойзінгер та ін [9; 2; 3; 6; 7; 13].

Предметом даного дослідження є семантико-тропеїчні прояви поетизації художньої прози Л. Фойхтвангера у романі "Die häßliche Herzogin Margarete Maultasch". У даній статті зупинимося на аналізі таких різновидів тропів: метафори, персоніфікації, метонімії. Раніше ми аналізували порівняння і епітети у вищезгаданому творі автора. Метод лінгвостилістичного аналізу допоміг визначити семантичні і структурні типи тропів та їх стилістичні функції.

Переважає частина дослідників вважає метафору найголовнішим тропом. У метафорі якась одна або кілька властивостей переносяться на предмет або явище з іншого предмета чи явища [1, с. 88]. Метафора є наслідком творчої праці уяви письменника. Вона є свого роду засобом зв'язку автора зі світом і допомагає йому пізнати і водночас відтворити дійсність, збуджує нові уявлення, викликає асоціації, збагачує уяву. **Метафора** (грец. *metaphora*, букв. – перенесення) – семантичний процес, при якому форма мовної одиниці або оформлення мовної категорії переноситься з одного об'єкта позначення на інший на основі певної подібності між цими об'єктами при відображенні в свідомості мовця. В основі метафори лежить згорнене або приховане порівняння [11, с. 334]. У широкому розумінні метафорою називають будь-яке вживання слів у переносному значенні. У метафорі відображається здатність людини вловлювати подібність між різними індивідами і за цією подібністю переносити

назви справжнього носія чи функції на характеризувану особу або предмет. Н. Д. Арутюнова зауважує, що в метафорі стали бачити ключ до розуміння основ мислення і процесів створення не тільки національно-специфічного бачення світу, але і його універсального образу. Метафора укріпила зв'язок з логікою, з однієї сторони, і з міфологією – з іншої [9, с. 6]. Сучасна когнітивна лінгвістика розглядає метафору не просто як троп чи стилістичну фігуру, яка покликана прикрасити мовлення та зробити образ більш зрозумілим, а як форму мислення.

Зауважимо, що метафора досліджувалася вже в античні часи (див. праці Арістотеля, Деметрія, Платона, Ціцерона). У XVII-XIX ст. метафору починають розглядати не лише як один із прийомів стилістики, але й як засіб пізнання об'єктивної дійсності. Метафора є чи не єдиним способом сприйняття та змістовного визначення об'єктів високого ступеня абстракції. У широкому сенсі метафору поділяють на мовну та концептуальну. Ми вважаємо, що особливу увагу слід приділяти функціям метафори, поділяючи їх на номінативні, когнітивні й образні. Номінативна метафора – це використання лексеми для вербального позначення певного класу імен або процесів, коли метафоричний образ втрачає своє емоційне значення і є джерелом найменування. Когнітивна метафора враховує роль компонентів метафоричного переносу та фактор людини. Тут концептуалізується більш абстрактне поняття. Образна метафора – це вживання експресивно забарвленої лексеми замість нейтральної. Н. Д. Арутюнова наголошує, що без метафори не існувало би лексики “небачених світів” (внутрішнього життя людини), зони вторинних предикатів, які характеризують абстрактні поняття [9, с. 9]. Метафора – важливий інструмент пізнання світу, вона допомагає реципієнтові органічно проникати в сюжет твору, краще зрозуміти авторську позицію. Вона не тільки засіб зв'язку зі світом, але й форма відображення цього світу, форма розкриття творчого “я”.

Одним із головних семантико-тропеїчних проявів поетизації прози Л. Фойхтвангера є оживлення, олюднення природи, зовнішнього світу з використанням **антропоморфних тропів**. У романі “Die häßliche Herzogin Margarete Maultasch” домінують **антропоморфні метафори**, наприклад: *Seine Füße waren Toskana und die Lombardei, Rhein und Elbe seine Adern, das helle Luxemburg sein Herz* [12, с. 42-43] ... *Die Berge schauten gleichmütig herunter* [12, с. 7]. *Rötlich tanzte vor ihr die Nacht* [12, с. 104]. *Ihr Haß wuchs mit ihrer Angst* [12, с. 109]. *Die Häuser der Städte schauten mit lebendigen, verständnisvollen Augen auf sie, die Straßen klangen anders, vertrauter unter den Hufen ihrer Pferde* [12, с. 163]. *Die Industrie holte Atem* [1957, с. 186]. *Mauern, Türme, Rathaus, Kirchen wuchsen* [12, с. 186]. *Das Land raunte, wollte sich empören, wagte es nicht, duckte sich, schwieg* [12, с. 133].

Друге місце посідають біоморфні метафори. Поетизація прози у романі Л. Фойхтвангера здійснюється за допомогою біоморфних тропів двома способами: 1) явищам та об'єктам неживої природи приписуються людські властивості та характеристики; 2) непередметні сутності описуються через природні об'єкти. Ці тропи виразно демонструють зв'язок людини та природи. Об'єкти наділяються голосом, здатністю говорити, тобто духовними властивостями. Процес олюднення природи стає процесом її одухотворення. Напр.: *Das Land litt* [12, с. 251]. *Die Städte murrten...* [12, с. 246]. *Das Land war ihr Fleisch und Blut. Seine Flüsse, Täler, Städte, Schlösser waren Teile von ihr. Der Wind seiner Berge war ihr Atem, die Flüsse ihre Adern* [12, с. 153]. *Jetzt wird das Land genug Blut haben, jetzt wird es gesund werden. Ihr gutes Land! Ihre lieben, blühenden Städte!* [12, с. 182]. *Er ist aus dem Boden dieses Landes gemacht, seiner Luft, seinen Bergen* [12, с. 270-271].

Чільне місце у вищезгаданому романі Л. Фойхтвангера займають **зооморфні метафори**. Суб'єктом більшості зооморфних тропів є людина, якій приписуються властивості тварин або птахів (оскільки в текст вносяться елементи міфологічного, образного мислення). Напр.: *Der Wittelsbacher, der tölpische Bär, hatte zu gierig nach jeder Beute getappt* [12, с. 136]. *Ihr Gatte Johann, der kleine, tückische Wolf, war vor dem versperrten Tor gestanden, und sie hatte ihn nicht hereingelassen* [12, с. 151]. *Der Albino mit dem breiten Froschmaul, der knarrenden Stimme, den kurzen, groben Händen kam ihr... vor* [12, с. 174]. *Das Schlimmste war der Mund, dies überworfenene Affenmaul* [12, с. 63]. *Er funkelte sie an mit seinen kleinen Wolfsaugen* [12, с. 103].

У даному творі знаходимо також **синестезію** (художній прийом – поєднання в одному тропі різних, іноді далеких асоціацій) [8, с. 837]. Цей підвид метафори надає зображуваному предмету більшої значимості та виразності. Напр.: *Er trank stark, gluckste, stieß mit schwimmenden Augen ...* [12, с. 21]. *Wohl war die Stirn klar und rein ...* [12, с. 18]. *Margarete brannte in Erwartung, schürte, hetzte, spähte mit ihren klugen, raschen Augen alle Möglichkeiten aus...* [12, с. 93]. *Ihre Gedanken schmiegeten sich ineinander* [12, с. 135].

Отже, метафори займають вагоме місце у романі Л. Фойхтвангера “Die häßliche Herzogin Margarete Maultasch”. Ці тропи яскраво демонструють зв'язок макро- й мікросвіту, вони володіють великою евристичною силою.

У вищезгаданому творі Л. Фойхтвангера часто зустрічається персоніфікація. **Персоніфікація** (лат. persona – особа і facio – роблю) – уподібнення неживих предметів чи явищ природи людським якостям: вид метафори, що сприяє поетичному олюдненню довколишнього світу [5, с. 533]. Це вид метафори, що полягає у наданні предметам, явищам, поняттям рис і властивостей живої істоти або людини. Художня роль персоніфікації полягає в тому, що, оживлюючи, олюднюючи природу, вона ніби наближає її до читача, робить її більш зрозумілою, вона, як правило, високоемоційна і передає ставлення автора до предмета зображуваного. Напр.: ... *Die schönen Zelte auf den Wiltener Feldern warteten vergebens* [12, с. 9]. *Wie da die Zelte standen und warteten ... Die Häuser der Städte schauten mit lebendigen, verständnisvollen Augen auf sie, die Straßen klangen anders, vertrauter unter den Hufen ihrer Pferde* [12, с. 163]. *Der größte Teil des abendländischen Goldes floß in seine Kassen* [12, с. 51]. *Immerzu herrschte giftiges Geplänkel auf Burg Veltorns* [12, с. 80]. ... *Aber auf ihrem häßlichen Haar saß ein Fürstenreif* [12, с. 94]. *Ehrfürchtig starrte das Volk sie an ...* [12, с. 18]. *Es floß ein Strom von ihr zu der Häßlichen ...* [12, с. 94].

Таким чином, персоніфікація слугує для підсилення експресії та поетичності висловлення. За допомогою неї висловлюються почуття, думки, передається яскраво і насичено настрої героїв.

Метонімія (гр. metonymia – перейменування) – вид тропів, зворот мови, для якого характерна заміна одного слова іншим суміжним за суттю [8, с. 636]. Вона дає змогу виділити в зображуваному предметі чи явищі ту рису, на яку автор хоче звернути увагу читача. Як зауважує І. Безпечний, характерною особливістю метонімії є те, що

вона утворюється через підкреслення зовнішніх ознак, які характеризують суть поняття, процесу, предмета чи явища [1, с. 95]. Розрізняють власне лексичну, номінативну метонімію, конструктивно зв'язану та ситуативно обумовлену або ідентифікуючу метонімію. Наприклад:

Die Städte, der ganze Adel, soweit er nicht dem Bund angehörte, bäumten auf [12, с. 258]. *Das Volk, während es, sich bezeugend, dem Zuge nachsah, hatte langsame, schwere, unbehagliche Gedanken* [12, с. 280]. *Es war Glück und Gnade, dass der Himmel streng zu ihr gewesen war* [12, с. 86]. *Jetzt liegt die Nacht so schwer und plump auf ihr* [12, с. 104-105].

Отже, вмiле використання метонiмii надає мовленню яскравого забарвлення. Одним з видiв метонiмii є **синекдоха** (гр. – спiввiднесення) один з засобiв вираження художньої мови; рiзновид метонiмii, заснований на кiлькiсному зiставленнi предметiв та явищ (уживання однини в значеннi множини i навпаки, визначеного числа замисть невизначеного) [8, с. 836]. Наведемо приклади з твору: ... *Ganz Europa ließ ihm gutmütig und ohne Spott den Königstitel ...* [12, с. 7]. *Ganz Europa war voll von seinen merkwürdigen, frechen, süßen, glänzenden Abenteuern* [12, с. 21]. *Alle Welt fand, es sei das bestgeglückte Vergnügen seit langer Zeit* [12, с. 29]. *Wieder schaute das ganze Abendland auf den strahlenden, unberechenbaren Mann* [12, с. 37]. *Das Land in den Bergen lebte reicher, behaglicher* [12, с. 143]. *Ehrfürchtig starrte das Volk sie an* [12, с. 18]. *Das Land in den Bergen empfing betreten seinen Fürsten* [12, с. 280].

Таким чином, роман Л. Фойхтвангера "Die häßliche Herzogin Margarete Maultasch" є прекрасним зразком прози, де тропейчнi прояви вiдiграють важливу роль у її поетизацiї. У тропях письменник виявляє багатство й силу своєї мистецької думки, у них вiдображається авторське бачення свiту, свiтовiдчуття, ставлення до явищ та предметiв навколишньої дійсностi. Типологiчною ознакою всiх тропейчнiх проявiв вищезгаданого роману є те, що в центрi їх уваги є людина, яка зiставляється з явищами природи та навколишнiми предметами, з рослинним або тваринним свiтом. Внутрiшня сема маркується такими ознаками: функцiя, форма, властивiсть, внутрiшнiй стан. У романi Л. Фойхтвангера доминують антропоморфнi метафори, друге мiсце посiдають бiоморфнi, а потiм зооморфнi. Чiльне мiсце займає також синестезiя. У творi часто зустрiчається персонiфiкацiя, за допомогою якої посилюється виразнiсть художнього мовлення. Використання автором метонiмii та її рiзновиду синекдохи надає висловленню яскравостi, значимостi та вагомостi. Отже, тропи збагачують уяву читача, допомагають краще розкрити суть та особливостi явищ i предметiв у художньому текстi.

Лiтература:

1. Безпечний І. Теорiя лiтератури / Іван Безпечний – К. : Смолоскип, 2009. – 388 с.
2. Еко У. Семантика метафори // Роль читача. Дослiдження з семiотики текстiв / Пер. з англ. М. Гiрняк. – Львiв : Лiтопис, 2004. – С. 107-136.
3. Смець О. В. Семантика, синтактика та прагматика тропiв в аспектi поетизацiї художньої прози (на матерiалi оповiдань Дiлана Томаса) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. фiлол. наук : 10. 02. 04 – "Германськi мови" / Олександр Васильович Смець. – К., 2000. – 19 с.
4. Колшанский Г. В. Контекстная семантика : [монографiя] / Геннадий Владимирович Колшанский. – М. : Изд-во ЛКИ, 2007. – 152 с.
5. Лiтературознавчий словник-довiдник / За ред. Р. Т. Гром'яка. Друге вид. випр. доп. – К. : ВЦ "Академiя", 2006. – 752 с.
6. Москвин В. П. Тропы и фигуры: параметры общей и частных классификаций // Филологические науки. – 2002. – № 4. – С. 75-85.
7. Падучева Е. В. Метонимия и метафора как основные механизмы семантической деривации // Е. В. Падучева. Динамические модели в семантике лексики. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – С. 155-176.
8. Словник iншомовних слiв / Укл. Л. О. Пустовiт, О. І. Скопненко та iн. –К. : Довiра. УНВЦ "Рiдна мова", 2000. – 1018 с.
9. Теория метафоры / Под ред. Н. Д. Арутюновой. – М. : Прогресс, 1990. – 512 с.
10. Турчин М. М. Художня функцiя тропiв у романi Л. Фойхтвангера "Die häßliche Herzogin Margarete Maultasch" // М. М. Турчин, В. В. Турчин Матерiали V Всеукр. наук. конф. "Актуальнi питання лiнгвiстики, лiтературознавства та iнновацiйної методикi викладання iноземних мов". – Тернопiль, 2011. – С. 116-119.
11. Українська мова : енциклопедiя / Редкол. В. М. Русанiвський, О. О. Тараненко та iн. – 2 вид. випр. i доп. – К. : Укр. енциклопедiя iм. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.
12. Feuchtwanger L. Die häßliche Herzogin Margarete Maultasch. Aufbau Verl. Berlin, 1957. – 316 S.
13. Heusinger S. Pragmalinguistik : Texterzeugung, Textanalyse, Stilgestaltung und Stilwirkungen in der sprachlichen Kommunikation. Haag + Herchen Verl. GmbH, Frankfurt am Main, 1995. – 162 S.
14. Schmidt W. Deutsche Sprachkunde. Volk und Wissen. Volkseigener Verl. Berlin, 1967. – 356 S.